

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ПІД ЧАС ЇХ ПЕРЕБУВАННЯ В УКРИТТЯХ

Марчук О. О.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0002-2922-285X

Ілюк Л. В.

начальник навчальної частини
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0003-3875-3051

Мельничук Л. Б.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0001-8307-7932

Пагута Т. І.

кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Інституту педагогічної освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0003-3165-0949.

У статті проаналізовано особливості виховної діяльності дошкільників під час їх перебування в укриттях. Пояснено, що в старшому дошкільному віці дитина усвідомлює небезпеку, яка може виникнути в умовах воєнного стану. Під час перебування в укриттях здобувачі дошкільної освіти відчують страх і тривогу. Педагоги, психологи повинні створити такі умови в ЗДО, щоб під час сигналу повітряної тривоги діти відчували себе захищеними.

У статті детально описано авторську методику виховної діяльності дошкільників під час їх перебування в укриттях, що базується на проведеному експерименті. Зазначено, що за отриманими результатами первинної діагностики рівня тривожності старших дошкільників виявлено, що більшість дітей мали середній або високий рівень тривожності (високий – 46 %, середній – 40 %, низький – 14 %). Під час формувального експерименту під час перебування в укриттях діти долучалися до колективних ігор, театралізованих постановок, занять з образотворчого мистецтва, музики. Значну роботу проводили з батьками, пояснюючи їм необхідність створення безпечного середовища вдома. За результатами контрольного експерименту встановлено, що більшість дітей помітно втратили відчуття страху, мали менший поріг тривожності (високий – 17 %, середній – 36 %, низький – 47 %). Це засвідчує дієвість розробленої методики, яка спрямована на нормалізацію психологічного стану старших дошкільників.

Ключові слова: організація, навчально-ігрова діяльність, здобувачі дошкільної освіти, укриття, воєнний стан, методи виховання.

Marchuk O. O., Ilyuk L. V., Melnychuk L. B., Paguta T. I. The organization of educational and play activities for the preschoolers during their staying in shelters

The article analyzes the peculiarities of educational activities of preschoolers during their stay in shelters. It is explained that in the senior preschool age, the child is aware of the danger that may arise in martial law. During their stay in shelters, preschoolers experience fear and anxiety. Teachers and psychologists should create such conditions in preschool educational institutions so that children feel protected during the air raid alarm.

The article describes in detail the author's methodology of educational activities of preschoolers during their stay in shelters, based on the experiment. It is noted that according to the results of the initial diagnosis of the level of anxiety of senior preschoolers, it was found that most children had a medium or high level of anxiety (high – 46%, medium – 40%, low – 14%). In the course of the formative experiment, during their stay in the shelters, children were involved in collective games, theatrical performances, fine arts and music classes. Considerable work was done with parents, explaining to them the need to create a safe environment at home. The results of the control experiment showed that most children significantly lost their sense of fear and had a lower anxiety threshold (high – 17%, medium – 36%, low – 47%). This proves the effectiveness of the developed methodology aimed at normalizing the psychological state of senior preschoolers.

Key words: organization, educational and playful activity, preschoolers, shelters, martial law, methods of education.

Вступ. Українська нація зараз переживає складний період, спричинений повномасштабною війною, що почалася в лютому 2022 р. В умовах постійної загрози для життя громадян, у тому числі дітей та молоді, заклади сучасної освіти вимушені адаптувати свою діяльність до нових реалій воєнного стану, коли потрібно створювати умови для збереження життя, здоров'я та психологічного комфорту учасників освітнього процесу. У ситуаціях систематичної повітряної тривоги чи інших загроз педагогічні працівники ЗДО повинні діяти злагоджено, створюючи в укриттях безпечний простір для дітей, де, крім фізичної безпеки, буде забезпечено цікаве освітнє середовище, емоційний комфорт. У листі МОН від 20.06.2023 № 1/8820-23 зазначено, що «укриття в ЗДО – спеціально організоване приміщення в будівлі або на території закладу, що слугує захистом для дітей та персоналу в разі фізичної небезпеки, яке пройшло відповідну експертизу» [4]. Актуальним залишається розроблення інноваційних та ефективних підходів до організації навчально-ігрової діяльності старших дошкільників під час їх перебування в укриттях.

Проблеми використання ігрових форм і методів роботи в дошкільній освіті досліджено в працях таких науковців, як А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутий, Г. Костюшко, О. Комаровська, А. Капська, Г. Лабковська, В. Лозовий, Т. Люріна, Т. Пені, С. Соломаха, Л. Чуриліна, В. Вульф та інші. На думку сучасних

учених, правильно організована діяльність дитини під час її перебування в укритті значно зменшує рівень психологічного стресу, сприяє розвитку емоційного інтелекту, комунікативних умінь. Науковці зазначають, що сьогодні «постає потреба у використанні інноваційних технік, які допомагатимуть встановити емоційний контакт, зняти емоційну напругу, діагностувати та коригувати проблеми дітей, що пережили страшні наслідки війни» [1, с. 46]. Учені пояснили: «Дитина не в змозі повністю усвідомити зміст того, що відбувається, – вона просто запам'ятовує ситуацію, свої переживання в цю мить» [7, с. 21].

Методи та методики дослідження. Нами використано такі методи наукового дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення, абстрагування – для визначення поняттєво-категоріального апарату дослідження, розроблення його методики; історико-логічний – для вивчення теоретичних основ досліджуваної проблеми); *емпіричні* (анкетування; індивідуальна бесіда; спостереження; педагогічний експеримент – констатувальний, формувальний, контрольний етапи); *методи математичної статистики* (кількісний і якісний аналіз результатів дослідження). До дослідження було долучено 164 дитини дошкільного віку з м. Рівне, 8 вихователів, 5 психологів, 5 педіатрів, 149 батьків.

Результати та дискусії. У контексті нашого дослідження проаналізуємо психо-

логічні особливості дітей старшого дошкільного віку та їх реакції на стресові умови під час воєнного стану. У віці 5–6 років здобувач дошкільної освіти активно засвоює нові знання, і науковці обґрунтували, що саме в цей період дитина здатна запам'ятовувати найбільше інформації порівняно з іншими етапами життя. Читання дитячих енциклопедій є одним із найкращих способів засвоєння наукових фактів, оскільки в них доступно описано все, що стосується світу навколо. За спостереженнями вчених, «дитяче довідкове видання безсумнівно є дуже важливим фактором розвитку дитини, із його допомогою в юного читача розширюється світогляд» [3].

Однак провідною в цей період залишається ігрова діяльність. У сюжетно-рольовій грі дитина відтворює різноманітні ситуації, що відображають людські взаємозв'язки, аналізує свої вчинки та їх вплив на себе і навколишніх. За спостереженнями Вагнер А., «набуті в дошкільному віці навички спільної діяльності, співпраці, конкуренції, вибудовування взаємодії з однолітком і чужим дорослим мають дуже велике значення для подальшої соціалізації» [2, с. 40]. Діти боляче реагують на сигнал «Повітряна тривога», у них є почуття паніки та страху. Нами було проведено спостереження й опитування серед дітей дошкільного віку про воєнний стан. Зокрема, під час ігор і прогулянок ми ненав'язливо вели з дітьми бесіди про військові дії.

Що таке війна, як ти розумієш це слово?

Як ти думаєш, чому люди воюють?

Що потрібно робити, якщо ти чуєш сирену?

Чи є у тебе друзі, які поїхали в інше місто через війну?

Як ти думаєш, чому важливо бути спокійним під час небезпеки?

Чи розповідали тобі дорослі про те, що відбувається в країні?

Чому в Україні зараз іде війна?

Що ти відчуваєш під час сигналу «Повітряна тривога»?

Як ти уявляєш, що потрібно робити, щоб мир знову прийшов до нас?

Результати відповідей засвідчили, що всі діти усвідомлюють, що Україна перебуває у стані війни, яка ведеться з Російською Федерацією. Вони переживають за майбутнє

України, прагнуть перемоги ЗСУ. Водночас вони повідомили, що під час повітряних тривог зазнають страху, бояться за власне життя та життя своїх рідних. Вони також бояться залишитися без своїх близьких. Діти переживають за безпеку своїх родин, особливо за батьків, які можуть бути далеко або на роботі. Вони хвилюються через можливі обстріли та руйнування. Нами також було розроблено запитання для батьків про поведінку їх дітей під час тривоги, коли вони перебувають удома. Батьки зазначили, що діти відчувають значний страх. Деякі діти стають дуже тривожними, відмовляються покидати укриття, ховаються в шафи, під стіл, вередують, плачуть і не хочуть залишати батьків. Діти часто запитують: «А нас зараз не вб'ють?» Нами було проведено бесіди серед педіатрів і психологів м. Рівне, які теж констатували той факт, що діти дійсно гостро переживають за майбутнє України та мають значну тривожність під час сигналу «Повітряна тривога».

Разом із вихователями, медсестрою ЗДО та психологами нами було перевірено рівень тривожності дошкільників м. Рівне. Нами було виокремлено певні рівні тривожності. *Високий рівень* тривожності в дітей проявляється в постійному занепокоєнні, сильному страху під час сирен, частих приступах паніки. Діти можуть відмовлятися від їжі, мати труднощі зі сном, виявляти агресивну поведінку або сильну апатію. Вони часто скаржаться на болі в животі або голові, що можуть бути наслідком емоційного напруження. *Середній рівень* тривожності проявляється в періодичних нападах страху під час тривоги, коли дитина шукає підтримки в батьків, але може заспокоїтися після спілкування. Вона може бути менш активною, але не відмовляється від звичних занять, зокрема від ігор або спілкування з друзями. Фізичні прояви, як-от головний біль чи погіршення апетиту, можуть бути рідшими, але все ж спостерігаються. *Низький рівень* тривожності виявляється в тому, що дитина спокійно реагує на сигнали тривоги, не показує явних ознак страху або занепокоєння. Вона може ставитися до подій більш раціонально, розуміючи важливість укриття та безпеки, проте зазвичай потребує підтримки й уваги дорослих для збереження спокою.

Нами було розроблено систему вправ, за допомогою яких ми визначили ці показники. За отриманими результатами первинної діагностики рівня тривожності старших дошкільників виявлено, що більшість дітей мають середній або високий рівень тривожності. Представимо загальні результати констатувального експерименту: високий – 46 %, середній – 40 %, низький – 14 % (рис. 1).

Рис. 1. Рівні тривожності дітей на констатувальному етапі експерименту

У формуальному експерименті ми впроваджували авторську методику організації виховної діяльності дошкільників під час їх перебування в укриттях.

Опишемо ігрові форми роботи зі старшими дошкільниками, які ми використовували під час перебування в укриттях. У ранковий час ми організовували діяльність, спрямовану на створення позитивного емоційного фону та забезпечення безперервності навчання. Зокрема, проводили «ранкове коло», навіть якщо через повітряну тривогу не було можливості організувати його у груповому приміщенні чи на вулиці.

Під час перебування в укритті ми намагалися відволікти дітей від роздумів про небезпеку і створити атмосферу психічного комфорту. Ми урізноманітнювали ігрову та творчу діяльність дітей, залучали їх до театральної діяльності. Нами були розроблені колективні ігри для здобувачів дошкільної освіти. Наприклад, ми запропонували грати гру «Ключі від форту «Буаяр», де діти відвідували певні «станції» та отримували завдання. Для дошкільнят були створені «станції», що сприяють розвитку різних аспектів їхніх здібностей. На розумовій станції діти вирішували логічні задачі, розвиваючи вміння ана-

лізувати та знаходити рішення. Спортивна станція пропонувала виконувати фізичні вправи, що допомагали розвивати координацію рухів і витривалість. На національній станції малюки знайомилися з традиціями та культурними особливостями свого народу, виконуючи завдання, пов'язані з українськими звичаями. Моральне виховання відбувалося через вправи на взаємодопомогу, співпрацю та повагу до інших. Наприклад, завданням було допомогти товаришу подолати перешкоди або разом скласти пазли. Усі станції були інтерактивними, що давало можливість дітям не тільки вчитися, але й отримувати задоволення від процесу гри.

Оскільки в укритті є багато лавочок і діти змушені сидіти на них, то ми приділяли значну увагу читанню дітям цікавої художньої літератури, бесідам щодо прочитаного тексту, застосовували прийоми театралізації. Наприклад, у грудні 2024 р., напередодні новорічних свят, діти брали участь у розігруванні сценки з казки «Дванадцять місяців». Вихователі зробили спеціальне «вогнище», принесли ялинки, намагаючись передати атмосферу зимового лісу. Перед тим діти переглянули мультфільм за сюжетом казки. В укриття діти брали свої улюблені іграшки. На заняттях здобувачі дошкільної освіти виконували різноманітні завдання з фотографіями членів родини, що створювало відчуття безпеки, присутності поряд рідних людей.

Із метою зменшення рівня тривожності в дітей ми розробили спеціальну методику дітей в групах, коли діти перебували в окремих «будиночках-вігвамах». Діти ЗДО ділилися на окремі команди і разом із вихователями, асистентами та помічниками виконували певні види роботи.

Ми активно використовували нетрадиційні техніки малювання, що давало змогу дітям поринути в світ творчості та розвивати власні творчі здібності. Особливу увагу звертали на розвиток у дітей музичних здібностей. Ми дотримувалися рекомендацій сучасних вчених і педіатрів, які обґрунтовували, що «більшість часу впровадження освітнього процесу в укритті має відбуватись індивідуалізовано і полягати у забезпеченні вихователем індивідуальної зони творчого розвитку дитини,

що дозволяє їй на кожному етапі створювати освітню продукцію, спираючись на свої індивідуальні якості та здібності» [6].

Під час формувального експерименту було проведено ряд заходів із батьками вихованців ЗДО, адже вони «багато часу проводять з дітьми, що уможливорює розгорнути освітній процес в онлайн-форматі і зберегти зворотний зв'язок, головною метою якого є щаслива дитина, яка перебуває в безпечних умовах та отримує якісні освітні послуги» [8, с. 82]. На зустрічах із ними розповідали про необхідність дотримання правил безпеки під час повітряної тривоги. На батьківських зборах обговорили питання збереження психологічного здоров'я членів родини під час воєнного стану. Педагоги, медсестра та психологи пояснили батькам, що під час небезпеки діти повинні зберігати спокій, чітко виконувати інструкції вихователів і йти до визначених укриттів. Батькам також наголошували на необхідності пояснити дітям, що тривога – це тимчасова ситуація і важливо не панікувати. З метою підготовки дітей до перебування в укриттях батьки мали відпрацьовувати з ними подібний алгоритм дій вдома, щоб дитина відчувала себе впевнено.

На завершальному етапі експерименту ми здійснили повторну перевірку рівня тривожності дітей. За отриманими результатами встановлено, що більшість дітей помітно втратили відчуття страху, мали менший поріг тривожності. Це підтвердили і батьки, і психологи. Представимо загальні результати контрольного експерименту: високий – 17 %, середній – 36 %, низький – 47 % (рис. 2).

Ці результати свідчать про успішність проведених заходів, спрямованих на зниження тривожності у дітей. Зокрема, значна частина

Рис. 1. Рівні тривожності дітей на констатувальному етапі експерименту

дітей, у яких рівень тривожності знизився до низького або середнього, демонструє покращення в адаптації до стресових ситуацій. Така зміна свідчить про ефективність роботи з батьками та вихователями, спрямованої на підвищення психологічної стійкості дітей в умовах воєнного стану.

Висновки. В умовах воєнного стану значно посилюється рівень тривожності у здобувачів дошкільної освіти. Педагоги, психологи та медпрацівники повинні консолідувати свої зусилля з метою покращення психологічного здоров'я дітей у ЗДО. Під час перебування дітей в укриттях рекомендуємо використовувати інноваційні методи виховання, які би давали дитині відчуття безпеки, захищеності, спокою та радості.

Важливо впроваджувати спеціально розроблені програми, що сприятимуть розвитку емоційної стабільності в дітей через ігрові методи, арттерапію та психокорекційні вправи. Педагоги можуть організовувати різноманітні заняття, що допомагають дітям зняти напруження через творчість, музику, казки та рухливі ігри. Рекомендуємо налагодити педагогічну взаємодію з батьками, адже їхня підтримка й активна участь у житті дітей забезпечують стабільність і безпеку в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Бухарева Я., Коваленко О. Нетрадиційні техніки малювання як засоби психологічної підтримки дітей, які пережили страшні наслідки війни. *Освітній процес в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану: теорія, практика, інновації* : зб. матеріалів конференції, 16 червня 2022 р. [За ред. О. Рейпольської, О. Брежневої, І. Луценко, В. Рагозіної, С. Васильєвої]. Київ, 2022. 320 с.
2. Венгер А. Вміння до спільної діяльності як показник готовності дитини до школи. *Сучасне дошкільня: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю, м. Ніжин, 6 листопада 2024 року / За заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 40–45.
3. Вишневська Г., Семенець А. Енциклопедія для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на книговидавничому ринку України. URL: <https://gi.edu.ua/en/college/main/subsection/library/repozytorii/file/download/e8051170aba4d25f9e7d773864748017> (дата звернення 24.01.2025).

4. Лист МОН від 20.06.2023 № 1/8820-23. URL: <https://document.vobu.ua/doc/20325> (дата звернення 23.01.2025).
5. Максименко С. Д. Здоров'я дитини в сучасному інформаційному середовищі. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 222 с.
6. Особливості організації освітньої діяльності дітей під час перебування в укритті : методичні рекомендації для педагогічних працівників ЗДО. URL: <http://leleka.rv.ua/shchodo-organizaciyi-diyal-nosti-ditey-pid-chas-perebuvannya-v-ukrytti.-metodychni-rekomendaciyi-dlya-pedagogichnyh-pracivnykiv-zdo.html> (дата звернення 29.01.2025).
7. Психологічна допомога дітям в умовах воєнного стану : довідник вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів / Н. В. Пророк, С. Т. Бойко, О. В. Гнатюк, О. І. Купрєєва, В. І. Полякова, О. А. Столярчук, Л. Г. Царенко, О. Ю. Чекстєре ; за ред. Н. В. Пророк. Київ, 2022. 155 с.
8. Стужка М. Форми роботи з батьками в умовах воєнного стану. *Освітній процес в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану: теорія, практика, інновації* : зб. матеріалів конференції, 16 червня 2022 р. [За ред. О. Рейпольської, О. Брежнєвої, І. Луценко, В. Рагозіної, С. Васильєвої]. Київ. 2022. 320 с.

References

1. Bukhareva, Ya., & Kovalenko, O. (2022). Netradytsiini tekhniky malivannia yak zasoby psykholohichnoi pidtrymky ditei, yaki perezhlyli strashni naslidky viiny [Non-traditional drawing techniques as a means of psychological support for children who have experienced the devastating consequences of war]. *Osvitnii protses v zakladakh doshkilnoi osvity v umovakh voiennoho stanu: teoriia, praktyka, innovatsii* : zb. materialiv konferentsii, 16 chervnia 2022 r. [Za red. O. Reipolskoi, O. Brezhnievoi, I. Lutsenko, V. Rahozinoi, S. Vasylievoi]. Kyiv. 320 p. [in Ukrainian].
2. Venher, A. (2024). Vminnia do spilnoi diialnosti yak pokaznyk hotovnosti dytyny do shkoly. *Suchasne doshkillia: aktualni problemy, dosvid, perspektyvy rozvytku* [Ability for collaborative activities as an indicator of a child's readiness for school]. Materialy Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi internet-konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu, m. Nizhyn, 6 lystopada 2024 roku / Za zah. red. prof. O.L. Kononko. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. P. 40–45 [in Ukrainian].
3. Vyshnevskaya, H., Semenets, A. Entsyklopediia dlia ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku na knyhovydavnychomu rynku Ukrainy [Encyclopedia for preschool and early school-age children in the book publishing market of Ukraine]. Retrieved from <https://gi.edu.ua/en/college/main/subsection/library/repozytorii/file/download/e8051170aba4d25f9e7d773864748017> (accessed 24.01.2025) [in Ukrainian].
4. Lyst MON vid 20.06.2023 № 1/8820-23 [Letter from the Ministry of Education and Science dated June 20, 2023, No. 1/8820-23]. Retrieved from <https://document.vobu.ua/doc/20325> (accessed 23.01.2025) [in Ukrainian].
5. Maksymenko, S.D. (2018). Zdorovia dytyny v suchasnomu informatsiinomu seredovyschi [Child's health in the modern information environment]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. 222 p. [in Ukrainian].
6. Osoblyvosti orhanizatsii osvitnoi diialnosti ditei pid chas perebuvannya v ukrytti: metodychni rekomendatsii dlia pedahohichnykh pratsivnykiv ZDO [Features of organizing educational activities for children while staying in shelters: Methodical recommendations for preschool educators]. Retrieved from <http://leleka.rv.ua/shchodo-organizaciyi-diyal-nosti-ditey-pid-chas-perebuvannya-v-ukrytti.-metodychni-rekomendaciyi-dlya-pedagogichnyh-pracivnykiv-zdo.html> (accessed 29.01.2025) [in Ukrainian].
7. Psykholohichna dopomoha ditiam v umovakh voiennoho stanu: dovidnyk vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv i vchyteliv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv (2022). [Psychological assistance to children in wartime conditions: A guide for preschool educators and general education school teachers]. N.V. Prorok, S.T. Boiko, O.V. Hnatiuk, O.I. Kuprieieva, V.I. Poliakova, O.A. Stoliarchuk, L.H. Tsarenko, O.Yu. Chekstere ; za red. N.V. Prorok. Kyiv. 155 p. [in Ukrainian].
8. Stozhka, M. (2022). Formy roboty z batkamy v umovakh voiennoho stanu [Forms of work with parents in wartime conditions]. *Osvitnii protses v zakladakh doshkilnoi osvity v umovakh voiennoho stanu: teoriia, praktyka, innovatsii* : zb. materialiv konferentsii, 16 chervnia 2022 r. [Za red. O. Reipolskoi, O. Brezhnievoi, I. Lutsenko, V. Rahozinoi, S. Vasylievoi]. Kyiv. 320 p. [in Ukrainian].